

Обставини справи

Справа стосувалася збройного конфлікту між Грузією та росією, який виник у серпні 2008 року і під час якого росія вторглася і окупувала всю територію Абхазії і Південної Осетії. Після цього росія визнала ці два грузинські регіони незалежними державами і створила в кожному з них військові бази з російськими солдатами. Крім того, відповідно до угод про «спільні зусилля з охорони кордону» російські прикордонники (підпорядковані федеральній службі безпеки російської федерації) охороняли адміністративну лінію розмежування (АЛР) між цими сепаратистськими регіонами і територією, контрольованою грузинським урядом. Починаючи з 2009 року, фізичні бар'єри (паркани, колючий дріт, захисні дроти, сучасне обладнання для спостереження тощо) та інші заходи (спостереження, патрулювання, запровадження пропускного режиму тощо) поступово встановлювалися для того, щоб перешкодити людям вільно перетинати АЛР. Цей процес отримав назву «кордонізація».

Грузія і переважна більшість міжнародної спільноти вважали процес «кордонізації» незаконним відповідно до норм міжнародного права. Натомість російська влада та влада де-факто Абхазії та Південної Осетії розглядали АЛР як міжнародний кордон на тій підставі, що росія визнала ці дві самопроголошені республіки як незалежні держави.

У цій справі Уряд Грузії скаржився на адміністративну практику росії, що впливала з процесу «демаркації кордону» і призводила до численних порушень прав етнічних грузинів, які намагалися перетнути АЛР або проживали по обидва боки від неї, а саме:

- за статтею 2 Конвенції на систематичні вбивства етнічних грузинських цивільних осіб, які намагалися в'їхати або виїхати з Абхазії або Південної Осетії, а також на відсутність належного розслідування таких тверджень, що є порушенням матеріальних і процесуальних аспектів статті 2;

- за змістом статті 3 Конвенції на те, що деякі етнічні грузини, які були затримані російською владою або владою де-факто Абхазії чи Південної Осетії за «незаконний перетин» АЛР, пізніше скаржилися на жорстоке поводження під час затримання та/або нелюдські умови утримання під вартою;

- що російська влада та влада де-факто сепаратистських регіонів майже щодня затримувала етнічних грузинів за «незаконний перетин» АЛР, що всі такі затримання були неминуче незаконними, оскільки ні російська влада, ні влада де-факто сепаратистських регіонів не могли віддати наказ про «законний» арешт або затримання у розумінні пункту 1 статті 5 Конвенції на території Грузії;

- за статтею 2 Протоколу № 4 до Конвенції на те, що процес «кордонізації» призвів до не виправданих обмежень свободи пересування до/з Абхазії та Південної Осетії;

- за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції на те, що обмеження свободи пересування до/з Абхазії та Південної Осетії перешкоджали доступу етнічних грузинів з обох боків АЛР до будинків, землі та іншого майна, а також до кладовищ;

- за статтею 8 Конвенції на те, що обмеження свободи пересування також розділяло сім'ї;

- за статтею 2 Першого протоколу до Конвенції на те, що етнічні грузини, які проживають в Абхазії та Південній Осетії, були позбавлені права на освіту грузинською мовою, що процес «кордонізації» ще більше погіршив ситуацію через обмеження свободи пересування до/з Абхазії та Південної Осетії, і що єдиною метою оскаржуваних заходів було закріплення сепаратистської ідеології для примусової русифікації мови та культури етнічних грузинів, які проживають в Абхазії та Південній Осетії.

Оцінка Суду

Суд зазначив, що у цій справі він покликаний дослідити, чи існувала «адміністративна практика», що порушувала вказані статті Конвенції та відповідних протоколів до Конвенції. У цьому зв'язку Суд послався на визначення поняття «адміністративна практика», викладене ним у справі *Georgia v. Russia (I)*, [GC], № 13255/07, §§ 122-124, від 3 липня 2014 року.

Зокрема, у вказаній справі Суд зазначив, що адміністративна практика складається з двох елементів: «повторення дій» та «офіційне потурання». Що стосується «повторення дій», Суд описав їх як «накопичення ідентичних або аналогічних порушень, які є досить численними та взаємопов'язаними і які становлять не просто окремі випадки або винятки, а послідовність або систему». «Офіційне потурання» означає, що «незаконні дії допускаються в тому, що керівники осіб, які несуть безпосередню відповідальність, хоча й усвідомлюють протиправну суть таких дій, але не вживають жодних заходів, аби покарати їх або запобігти їх повторенню; або що орган більш високого рівня хоч і бачить численні підтвердження, але проявляє байдужість, відмовляючись від будь-якого належного розслідування їх істинності або хибності; або що в судовому провадженні відмовляється у справедливому розгляді таких скарг». У цьому зв'язку Суд зазначив, що уявляється немислимим те, що вищі органи держави не знають або принаймні мають право не знати про існування такої практики. Крім того, за Конвенцією такі органи несуть сувору відповідальність за поведінку своїх підлеглих органів;

вони зобов'язані нав'язати свою волю підлеглим органам і не можуть сховатися за своєю нездатністю забезпечити повагу до неї.

Що стосується стверджуваних порушень пункту 1 статті 5 Конвенції

Суд вважав, що наведені Урядом Грузії понад 2800 випадки арешту і затримання за «незаконний перетин» АЛР є достатньо численними та взаємопов'язаними, щоб вважати їх не просто окремими випадками чи винятками, а закономірністю чи системою. Що стосується елементу «офіційного потурання», Суд зазначив, що практика арештів і затримань за «незаконний перетин» АЛР є прямим наслідком офіційної позиції російської федерації та самопроголошених республік, згідно з якою АЛР розглядається як міжнародний кордон.

Що стосується сумісності цієї практики із пунктом 1 статті 5 Конвенції, Суд, пославшись на зроблені ним висновки у справі *Mamasakhlisi and Others v. Georgia and Russia*, № 29999/04 і № 41424/04, §§ 425-427, від 7 березня 2023 року, постановив, що влада де-факто Абхазії не могла віддати наказ про «законний арешт або затримання» у значенні підпунктів «а» і «с» пункту 1 статті 5. У цій справі Суд зазначив, що, по-перше, йому не було надано інформацію про конкретні положення національного законодавства, які б слугували правовою підставою для здійснення абхазською владою арешту заявників та тримання їх під вартою. Навіть якщо припустити, що дії цієї влади і судів відповідали місцевому законодавству, яке діяло на території Абхазії під час оскаржуваних фактів, ці дії, в принципі, повинні розглядатися як такі, що мають правову основу в національному законодавстві для цілей Конвенції. Разом з тим, Суду не було надано жодної інформації, яка б дозволила йому визначити, чи були правові положення, застосовані до заявників, сумісними з вимогами статті 5 Конвенції. По-друге, у Суду були відсутні підстави вважати, що в регіоні існує система, яка відображає судову традицію, сумісну з Конвенцією, подібну до тієї, що існує на решті території Грузії.

Враховуючи відсутність будь-якої відповідної нової інформації про протилежне, Суд вважав, що цей висновок залишається чинним щодо Абхазії. Суд також не знайшов підстав для ухвалення іншого рішення щодо Південної Осетії. Відповідно, Суд вважав, що він має у своєму розпорядженні достатньо доказів, щоб поза розумним сумнівом, дійти висновку що існувала адміністративна практика, яка суперечить пункту 1 статті 5 Конвенції.

Щодо стверджуваних порушень статей 2, 3, 8 Конвенції, статті 2 Протоколу № 4 до Конвенції та статті 1 Першого протоколу до Конвенції

Суд вважав, що наведені Урядом Грузії інциденти та відповідні міжнародні матеріали були достатньо численними та взаємопов'язаними, щоб вважати їх не просто окремими випадками чи винятками, а закономірністю чи системою.

До того ж, беручи до уваги очевидну відсутність ефективного розслідування цих інцидентів, Суд вважав, що елемент «офіційного потурання» в адміністративній практиці також був встановлений поза розумним сумнівом.

Що стосується сумісності цієї практики зі статтею 2 Конвенції, Суд спочатку розглянув інциденти, в яких жертви були побиті до смерті або в них стріляли представники російської влади або влади де-факто Абхазії та Південної Осетії. Суд постановив, що, хоча деякі з тих, у кого стріляли представники російської влади на лінії розмежування, вижили, за виняткових обставин, залежно від таких міркувань, як ступінь і тип застосованої сили та характер тілесних ушкоджень, застосування сили представниками державної влади, яке не призвело до смерті, може свідчити про порушення статті 2 Конвенції, якщо така поведінка за своїм характером ставить життя заявника під серйозну загрозу, навіть якщо він вижив. Суд вважав, що ці умови дотримані у цій справі. Він також вважав, що держава-відповідач не стверджувала, не кажучи вже про обґрунтування, що застосування сили було не більш ніж «абсолютно необхідним» для досягнення однієї з цілей, викладених у пункті 2 статті 2 Конвенції.

Що стосується осіб, які загинули при спробі перетнути АЛР альтернативними шляхами, Суд повторив, що стаття 2 Конвенції не може тлумачитися як така, що гарантує кожній особі абсолютний рівень безпеки в будь-якій діяльності, в якій право на життя може бути поставлене під загрозу, зокрема, коли відповідна особа несе певну відповідальність за нещасний випадок, наражаючи себе на невиправдану небезпеку. Однак, оскільки у цій справі жертви були змушені використовувати небезпечні маршрути через незаконне обмеження свободи пересування, запроваджене владою де-факто Абхазії та Південної Осетії, Суд вважав, що держава-відповідач несе відповідальність за ці смерті.

З огляду на вищевикладене, Суд вважав, що він має у своєму розпорядженні достатньо доказів для того, щоб дійти висновку про наявність адміністративної практики, яка суперечить матеріальному аспекту статті 2 Конвенції, а також що не було проведено ефективного розслідування інцидентів, про які йдеться, і, відповідно, що також мала місце адміністративна практика, яка суперечить процесуальному аспекту статті 2 Конвенції.

Що стосується сумісності адміністративної практики зі статтею 3 Конвенції, Суд вважав, що вона явно досягла мінімального рівня суворості, необхідного для того, щоб підпадати під дію цієї статті. Суд вважав, що він має у своєму розпорядженні достатньо доказів для того, щоб дійти висновку про наявність адміністративної практики, яка суперечить матеріальному аспекту статті 3 Конвенції, і що не було проведено ефективного розслідування інцидентів, про які йдеться, і, відповідно, що також мала місце адміністративна практика, яка суперечить процесуальному аспекту статті 3 Конвенції.

Щодо сумісності адміністративної практики зі статтею 2 Протоколу № 4 до Конвенції, Суд зазначив, що як він вже вказав в частині стверджуваних порушень пункту 1 статті 5, влада де-факто Абхазії та Південної Осетії не могла віддати наказ про «законний арешт» у розумінні цього положення Конвенції. З тих же причин Суд вважав, що влада де-факто Абхазії та Південної Осетії також не могла законно обмежувати свободу пересування, і так само що втручання цих органів влади у право, захищене статтею 8 Конвенції або статтею 1 Першого протоколу до Конвенції, також не могло бути законним. Відповідно, Суд вважав, що він має в своєму розпорядженні достатньо доказів, щоб дійти висновку поза розумним сумнівом, що існувала адміністративна практика, яка суперечить статті 2 Протоколу № 4 до Конвенції, статті 8 Конвенції та статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Щодо стверджуваних порушень статті 2 Першого протоколу до Конвенції Суд вважав, що інциденти, на які містяться посилання у міжнародних матеріалах, так само свідчать про існування закономірності або системи, і що елемент «офіційного потурання» в адміністративній практиці також був встановлений поза розумним сумнівом.

Що стосується сумісності цієї практики із положеннями вказаної статті, ключовим питанням є те, чи можна вважати грузинську мову однією з офіційних мов в Абхазії та/або Південній Осетії. У зв'язку з цим Суд зазначив, що між сторонами немає суперечок щодо того, що, відповідно до «законодавства» двох самопроголошених регіонів, лише абхазська та російська мови є офіційними мовами в Абхазії, а осетинська та російська – у Південній Осетії. Однак Суд також зазначив, що є очевидним, що переважна більшість міжнародного співтовариства (включаючи всіх членів Ради Європи) визнає Абхазію і Південну Осетію невід'ємною частиною Грузії і підтримує її територіальну цілісність відповідно до принципів міжнародного права. Таким чином, грузинська мова, як офіційна мова Грузії, може вважатися однією з офіційних мов як в Абхазії, так і в Південній Осетії для цілей статті 2 Першого протоколу до Конвенції, а оскаржувані заходи становили втручання у право на освіту однією з національних мов, гарантоване цією статтею.

Суд погодився з Урядом Грузії, що у Суду немає доказів того, що оскаржувані заходи переслідували законну мету. Навіть якщо припустити, що надання освіти грузинською мовою у школах, розташованих на території, яка контролюється Грузією, могло б бути достатнім для виконання зобов'язання, викладеного у статті 2 Першого протоколу до Конвенції, такий варіант є нереалістичним і змусив би дітей з окупованих територій здійснювати тривалі та небезпечні подорожі. У подібному контексті Суд вже постановляв, що з огляду на фундаментальну важливість початкової та середньої освіти для особистого розвитку кожної дитини та її майбутнього успіху, неприпустимо

змушувати дітей та їхніх батьків робити такий складний вибір з єдиною метою – укорінення сепаратистської ідеології (Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia [GC], № 43370/04 та 2 інші, § 144).

Відповідно, Суд вважав, що право, про яке йдеться, було обмежене до такої міри, що завдало шкоди самій його суті та позбавило його ефективності.

Висновок

Порушення матеріального та процесуального аспектів статті 2 Конвенції (право на життя).

Порушення матеріального та процесуального аспектів статті 3 Конвенції (заборона катувань).

Порушення пункту 1 статті 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканість).

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції (захист власності).

Порушення статті 2 Першого протоколу до Конвенції (право на освіту).

Порушення статті 2 Протоколу № 4 до Конвенції (свобода пересування).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 9 квітня 2024 року та набуло статусу остаточного 9 липня 2024 року відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.